

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

ПОЛІТОЛОГІЯ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ПЛАНІВ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

з підготовки фахівців першого «бакалаврського» рівня вищої освіти в галузі знань 26 “Цивільна безпека” за спеціальністю 261 “Пожежна безпека”, спеціалізації: Пожежна безпека, Автоматичні системи пожежної та техногенної безпеки, Аудит пожежної та техногенної безпеки, Пожежогасіння та аварійно-рятувальні роботи, за спеціальністю 053 “Психологія”, спеціалізацією “екстремальна та кризова психологія”, за спеціальністю 161 “Хімічні технології та інженерія”, спеціалізацією “радіаційний та хімічний захист”, за спеціальністю 263 “Цивільна безпека”, спеціалізаціями “цивільний захист”, “охорона праці”, , “телекомунікаційні системи в управлінні”

Харків 2019

Політологія. Методичні вказівки до планів семінарських занять та самостійної роботи з підготовки фахівців першого «бакалаврського» рівня вищої освіти за в галузі знань 26 “Цивільна безпека” за спеціальністю 261 “Пожежна безпека”, спеціалізації: Пожежна безпека, Автоматичні системи пожежної та техногенної безпеки, Аудит пожежної та техногенної безпеки, Пожежогасіння та аварійно-рятувальні роботи, за спеціальністю 053 “Психологія”, спеціалізацією “екстремальна та кризова психологія”, за спеціальністю 161 “Хімічні технології та інженерія”, спеціалізацією “радіаційний та хімічний захист”, за спеціальністю 263 “Цивільна безпека”, спеціалізаціями “цивільний захист”, “охорона праці”, “телекомунікаційні системи в управлінні”

Методичні вказівки до планів семінарських занять та самостійної роботи складено відповідно до освітньо-професійної програми з підготовки фахівців першого «бакалаврського» рівня вищої освіти за в галузі знань 26 “Цивільна безпека” за спеціальністю 261 “Пожежна безпека”, спеціалізації: Пожежна безпека, Автоматичні системи пожежної та техногенної безпеки, Аудит пожежної та техногенної безпеки, Пожежогасіння та аварійно-рятувальні роботи, за спеціальністю 053 “Психологія”, спеціалізацією “екстремальна та кризова психологія”, за спеціальністю 161 “Хімічні технології та інженерія”, спеціалізацією “радіаційний та хімічний захист”, за спеціальністю 263 “Цивільна безпека”, спеціалізаціями “цивільний захист”, “охорона праці”, , “телекомунікаційні системи в управлінні”

Ухвалено на засіданні кафедри
соціальних і гуманітарних дисциплін
Протокол №12 від 17.06. 2019 р.

Затверджую:
Завідувач кафедри соціальних і
гуманітарних дисциплін
доктор філософських наук
полковник служби
цивільного захисту

Олена. Рябініна
“ ” _____ 2019 р.

Укладач: Ігор Логовський – к. і. н., доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін
Національного Університету цивільного захисту України

©Національний університет
цивільного захисту України

2019

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З ДИСЦИПЛІНИ ПОЛІТОЛОГІЯ

Модуль 1

Тема 1. Політологія як наука. Предмет, метод, функції та структура політології.

Навчальні питання:

1. Предмет та структура політології.
2. Методологія і методи вивчення політичних явищ.
3. Актуальність вивчення політології в вищій школі.
4. Функції політології.

Питання для самостійного вивчення:

1. Політологія як прикладна наука: український досвід.
2. Історія розвитку політології як науки.

1. Предмет та структура політології.

Розглядаючи перший пункт плану семінарського заняття, слід не лишк зазначити щодо того, яка саме царина суспільних відношень стає об'єктом уваги політичної науки, але й розкрити специфіку політологічної проблематики, яка й відрізняє політологію від інших суспільствознавчих наук: філософії, соціології, права і т.ін.

2. Методологія і методи вивчення політичних явищ.

Другий пункт плану передбачає розгляд політичної науки з боку способів, аналізу політичної реальності, які передбачаються властиво нею; оскільки обраний інструментарій досліджування впливає на отримані результати, дозволяє різноманітним чином інтерпретувати одні й ті самі політичні дії та події.

3. Актуальність вивчення політології в вищій школі.

В третьому питанні доцільним є з'ясування поліфункціональності політології, що дозволяє задовольнити багатоманітні потреби суб'єкта, що пізнає, в теоретичному та практичному аспектах.

4. Функції політології.

Виклад четвертого питання виходить зі знання багаторівневого характеру представлення політичної реальності в нашій свідомості й розуміння соціальної специфічності суб'єкта пізнання й політичної дії, яка нарівні зі структурованістю наукового об'єкту обумовлюють розкриття даного питання.

5. Політологія як прикладна наука: український досвід.

Розглядаючи це питання треба наголосити на тому, що в прикладному аспекті політологічні знання використовувались в Україні з перших років незалежності при організації виборчих компаній різних рівнів, роботі над Конституцією, та законами, що стосувалися змін в політичній системі. Особливо яскраво прикладний характер політологічного знання та його ефективне застосування було продемонстровано під час

подій жовтня-грудня 2004 року та подальших змін в системі політичної влади України.

6. Історія розвитку політології як науки.

Розгляд цього питання передбачає пояснення причин виникнення інтересу до політологічного знання у США (1857 р., Колумбійський коледж, перша кафедра політичних наук) та розвитку політології і її основних категорій в рамках американської традиції у період до Другої світової війни. Також слід розглянути причини фундації політології як окремої науки у Європі після Другої світової війни (Париж 1948 р.) та її роль у системі сучасних про суспільство.

Література: 1,2,3,4,5,6,7.

Тема 2. Політичні відносини. Політична влада.

Питання для самостійного вивчення:

- 1.Зародження політичних відносин .Публічна влада.
- 2.Основні теорії політичної влади.
- 3.Поняття легітимності політичною влади. Влада як насильство
- 4.Біхевіористська концепція політичної влади.
- 5.Особливості формування політичної влади в Україні.

1.Зародження політичних відносин .Публічна влада.

При розгляді першого питання основну увагу треба звернути на те, що виникнення політичної влади відбувається на певному етапі розвитку людської цивілізації, в зв'язку з розподілом праці, демографічними процесами, диференціацією соціальних груп. Публічна влада, як правило, була результатом насильницьких дій і виникла фактично одночасно з міською культурою.

2.Основні теорії політичної влади.

У другому питанні основну увагу треба приділити розгляду телеологічної, біхевіористської, структуралістської та марксистської концепцій виникнення політичної влади.

3.Політика як мистецтво можливого: історичний огляд і сьогодення.

Аналізуючи третє питання основну увагу треба приділити нерівнозначності суб'єктів управління, видам легітимації політичної влади, універсалізму політичної влади, характеристиці інструментарію політичної влади та проблемі погляду на владу з боку суспільства як на перевірене насильство та її меж.

4. Біхевіористська концепція політичної влади.

Розглядаючи це питання, обов'язково треба зазначити, що біхевіористами влада розглядається як особливий тип поведінки, за яким одні люди командують, інші – підкоряються, а сама така поведінка має природній характер. С позиції поведінки людини

підхід до визначення влади індивідуалізує розуміння влади, зводить її до взаємодії реальних осіб, звертаючи особливу увагу на суб'єктивні мотиви влади. Американський політолог Гарольд Лассуел відмічає, що початкові імпульси для виникнення влади дає властиві індивідам прагнення до влади і володіння політичною енергією. У владі людина бачить засіб поліпшення життя, надбання багатства, завоювання престижу, свободи, безпеки. Влада – само мета, її володар має можливість мати насолоду нею.

5. Особливості формування політичної влади в Україні.

Відповідь на це питання передбачає аналіз чинників, що зумовлюють особливості формування політичної влади в Україні. Серед головних треба виділити відсутність сталих традицій державотворення та державної влади взагалі, певний перехід радянських владних структур у нові українські реалії без фактичних змін, запозичення деяких функціональних політичних структур з Заходу без адаптації до національних реалій, парафіяльну політичну культуру населення.

Література: 1,2,3,4,5,6,7.

Тема 3. Держава як головний політичний інститут.

Заняття 1.

Навчальні питання:

1. Основні теорії виникнення держави.
2. Основні ознаки держави.
3. Форми державного правління.
4. Вибірчі системи.

Питання для самостійного вивчення:

1. Основні політичні системи сучасності (англо-американська, континентально-європейська, доіндустріальна, індустріальна, постіндустріальна).
2. Сучасні концепції походження та функції держави.

Заняття 2.

Навчальні питання.

1. Структура парламентської республіки
2. Структура президентської республіки: американський та французький тип.
3. Територіально-адміністративні форми устрою держави

Питання для самостійного вивчення:

1. Правова держава та громадянське суспільство.
2. Ліберальна та консервативна концепції держави.

Література: 1,2,3,4,5,6,7, 11,13..

Методичні вказівки

Заняття I

1. Основні теорії виникнення держави.

Перше питання передбачає не просто визначення політичної системи як сукупності суспільних інститутів, соціальних і правових норм, за посередництвом яких реалізуються

політико-владні відносини; але й з'ясування властиво системотворчого принципу, основоположного елементу політичної системи, характеру внутрішніх зв'язків і відношень у цій системі, чим і буде характеризуватись тип тієї чи іншої політичної системи.

2.Основні ознаки держави.

Питання про походження й сутність держави досі є дискусійним, оскільки властиво держава, будучи виразником певної політичної волі, небайдуже ставиться до інтерпретації її власної природи й суспільно-політичної суті. Тут треба не лише відзначити різні підходи в розумінні держави, але й намагатись розшукати питамо засади їх розбіжності.

3.Форми державного правління.

Форми державного правління далеко не випадкові й у значній мірі обумовлені соціально-економічними обставинами конкретно-історичного характеру. Чому важливо не просто дати визначення різних форм державного правління, але й обґрунтувати їх історичну необхідність.

Звертаючись до вивчення третього й четвертого пунктів плану семінарського заняття, слід мати на увазі, що, незважаючи на наявність деяких усталених ознак держав будь-яких типів і форм, і виконання ними схожих функцій, реальні держави можуть мати множини відмінностей та своєрідності й, які пояснюються конкретними соціально-історичними, культурологічними особливостями тобто як іншого суспільства.

4.Основні політичні системи сучасності (англо-американська, континентально-європейська, доіндустріальна, індустріальна, постіндустріальна).

Розглядаючи четверте питання треба розуміти, що політична система суспільства – складна, розгалужена сукупність різних політичних інститутів, соціально-політичних спільностей, форм взаємодії і взаємовідносин між ними, в яких реалізується політичне життя, політична і державна влада. Політична система суспільства існує як цілісність, обмежена кордонами від навколишнього її середовища (внутрішнього та міжнародного), екологічної, особистої та соціальної. Поява основних типів політичних систем сучасності зумовлена історичними відмінностями сукупностей взаємодіючих сфер : інституційної, нормативно-регулятивної, культурної, інформаційно-комунікативної.

5.Сучасні концепції походження та функції держави.

Розгляд цього питання передбачає аналіз таких сучасних концепцій виникнення та розвитку держави як «наси́льницька»(Ф.Оппенгеймер, Л.Гумплович) «управлінська» (Л. Мамфорд), «психологічна»(Г. Тард, Фрезер, Петражицький), «органіцистська» (Е. Дюркгейм).

Заняття 2

1.Структура парламентської республіки

Розглядаючи це питання, треба зазначити, що головною й найхарактернішою рисою парламентської республіки є формування виконавчої влади законодавчою та підзвітність виконавчої влади законодавчій. При цьому партія або партійна коаліція, що отримала більшість голосів на виборах, обирає з числа своїх депутатів прем'єр-міністра та кабінет міністрів. При цьому велике значення у процедурі зміни виконавчої влади в парламентській республіці має процедура «вотуму недовіри» та принцип солідарної

відповідальності.

2. Структура президентської республіки: американський та французький тип.

Аналізуючи це питання треба мати на увазі історичну зумовленість появи американського та французького типу президентських республік як форми реалізації сильної виконавчої влади. Також треба звернути увагу на відмінність балансу повноважень у даних типах республік між законодавчою і судовою та виконавчою владою. Доцільно також зробити порівняльну характеристику французького та американського типів президентської республіки з повноваженнями та обов'язками президентської влади в Україні та зробити відповідні висновки.

3. Територіально-адміністративні форми устрою держави

При розгляді третього питання слід звернути увагу на залежність тієї чи іншої форми територіально-адміністративного устрою держави від соціально-економічних, політичних, національно-етнічних, культурно-історичних чинників.

4.Правова держава та громадянське суспільство.

При відповіді на це питання треба зазначити, що правова держава – це держава, обмежена в своїх діях правом, що захищає свободу та інші права особи і що підпорядковує владу волі суверенного народу. В свою чергу, громадянське суспільство – це сукупність суспільних відносин і інститутів поза межами політичної структури держави. Тобто, це таке суспільство, де головною діючою особою, суб'єктом розвитку, є людина зі всією її системою потреб та інтересів, відповідною структурою цінностей.

5.Ліберальна та консервативна концепції держави.

При розгляді цього питання треба зазначити, що в цілому ліберальна концепція держави ставить за мету ліквідацію або пом'якшення різних форм державного і суспільного примусу, необмежену свободу підприємництва й торгівлі, парламентський устрій, плюралістичну демократію, широкі свободи індивідів в усіх сферах суспільного життя. Консервативна ж концепція держави характеризується прихильністю до стійких суспільних порядків, соціальної та політичної спільності, певним ставленням до традицій і звичаїв, системи духовних і політичних цінностей, раціональністю, стриманістю здійснення соціальних змін, утвердженням поступального розвитку.

Література: 1,2,3,4,5,6,7,10,14, 16

Тема 4. Політичні режими.

Заняття I

Навчальні питання:

1. Поняття та сутність політичного режиму.
2. Типологія політичних режимів.

Питання для самостійного вивчення:

3. Радянське тоталітарне суспільство.

Література: 1,2,3,4,5,6,7,10,14, 16

Методичні вказівки

1. Поняття та сутність політичного режиму.

Будь-яка наука прагне щонайбільше звільняти свої поняття від оцінних характеристик, залежних від ідеологічних орієнтацій вченого.

В цьому зв'язку важливо зрозуміти режим як декотре необхідне, історично обумовлено відношення між об'єктом і суб'єктом влади. До політичного режиму незастосовні характеристики "добрий", "поганий"; режим або забезпечує прогресивний розвиток суспільства, і тоді він є історично виправданим, або він не забезпечує цього розвитку, і тоді він приречений.

2.Типологія політичних режимів.

Розглядаючи це питання треба зазначити, що в сучасній політології існує декілька типологій політичних режимів. Найбільш поширені з них : типологія М. Вебера, типологія З. Бжезинського та К Фрідріхсона , та типологія К. Шилза.

Саме під цим кутом зору слід розглянути подальші питання, намагаючись виявляти закономірний характер тих чи інших режимів, який відбиває реальне співвідношення політичних сил у суспільстві, а не лише є проявом доброї або злочинної волі харизматичних особливостей.

Література: 1,2,3,4,5,6,7,10,14, 16

3. Радянське тоталітарне суспільство.

При розгляді цього питання слід зазначити, що радянське тоталітарне суспільство виникло в наслідок спроб докорінного перетворення соціально-економічної структури суспільства, політичної уніфікації життя на основі єдиного політичного інтересу (марксистсько-ленінської ідеології) та політичного спрямування всіх видів життєдіяльності суспільства на сприянні злиттю націй.

Заняття II

Навчальні питання:

- 1.Тоталітарний режим.
- 2.Авторитарний режим.

Питання для самостійного вивчення:

3..Проблема демократизації суспільства в Україні.

1. Тоталітарний режим.

Звертаючись до третього питання, треба викреслити ідеологічні підвалини появи тоталітарних політичних режимів, що виникли як підсумок насамперед досвіду Паризької комуни та Жовтневої революції. Також треба зробити наголос на основних економічних та соціокультурних чинниках появи тоталітарних режимів: індустріальній фазі розвитку, колективістській психології, наявності харизматичного лідера та могутнього державно-репресивного апарату.

2. Авторитарний режим.

При розгляді цього питання треба підкреслити, що у сучасній політології під цією категорією розуміється велика кількість досить різноманітних режимів влади, що мають у своїй основі економічні, релігійні та етнічні чинники.

Деякі з них є перехідними від тоталітаризму до демократії, інші є досить сталими, ефективними та самодостатніми, хоча й з певними обмеженнями демократичних інститутів.

3. Проблема демократизації суспільства в Україні.

Розгляд цього питання передбачає аналіз проблем, що постають на шляху демократизації українського суспільства. Серед них треба виділити найголовніші, такі як відсутність сталих демократичних традицій українського народу, не сформованість української політичної нації та національної ідеї, нерозвиненість громадянського суспільства та основних демократичних владних інститутів, величезний майновий розрив та відсутність солідарності у суспільстві.

Література: 1,2,3,4,5,6,7,10,14, 16

Тема 5. Політичні партії, партійні системи, непартійні суспільні об'єднання в політичному житті.

Навчальні питання:

1. Політична партія як організація.
2. Функції політичних партій.
3. Типологія партій. Суспільні рухи та об'єднання в політичній системі.

Питання для самостійного вивчення.

1. КПРС як політичний феномен.
2. Багатопартійність в Україні та проблема політичного плюралізму.

Література: 1,2,3,4,5,6,7,10,14, 16

1. Політична партія як організація.

Зрозуміти будь-яку демократію, вважав російський політолог Острогорський, можливо лише вивчивши політичну поведінку мас і організацій, що їх представляють – партій і суспільних організацій, які перебувають за межами урядової сфери. Оскільки партії в найбільш рафінованій і концентрованій формі репрезентують соціальні інтереси, то розгляд власне партійного феномена і функціонування партій як вираз політичної конкуренції різних верств суспільства уявляється найбільш плідним.

При цьому треба визначити й можливість наявності власного внутрішнього партійного інтересу, який може значною мірою знизити репрезентативну функцію партії, перетворивши в такий спосіб її політичну діяльність, її політичну діяльність, спрямовану до завоювання влади, на діяльність по реалізації свого власного партійного інтересу.

2. Функції політичних партій.

Переходячи до розгляду другого питання, слід мати на увазі, що нарівні з деякими загальними функціями характерними для будь-яких політичних партій (організаційна, ідеологічна, контролююча тощо.) існують і такі, що визначаються реальною конкретно-історичною ситуацією в суспільстві, типом держави, характером політичного режиму, розстановкою політичних сил тощо..

3. Типологія партій.

Суспільні рухи та об'єднання в політичній системі.

Функціонування політичної партії багато в чому залежить і від її типу, докладний аналіз чого й становить зміст наступного пункту плану семінарського заняття. Але при цьому треба розуміти, що сучасна політологія, як континентальна, так і англо-саксонська не має єдиної, загальноновизнаної типології політичних партій.

4. КПРС як політичний феномен.

При розгляді цього питання треба зазначити, що КПРС з'явилася як партія нового, тоталітарного типу, в якій після XI з'їзду були заборонені будь-які дискусії та фракції і яка управлялась за принципами так званого «демократичного централізму», а фактично партійною верхівкою майже повністю відірваною від мас. В подальшому відбулося злиття партійних органів з державними, тобто «одержавлення партії», що було закріплене в Конституції СРСР. Згодом це привело до застою у КПРС, неспроможності партійного керування суспільно-політичними процесами у державі, а в кінцевому результаті до ліквідації як КПРС, так і Радянської держави.

5. Багатопартійність в Україні та проблема політичного плюралізму.

Розглядаючи проблему політичного плюралізму в Україні треба усвідомлювати той факт, що багатопартійність в нашій державі має досить формальний характер, бо за виключенням Комуністичної партії, в Україні фактично відсутні ідеологічні партії. Більшість парламентських партій є політичними організаціями, що обслуговують інтереси найбільш впливових фінансово-економічних груп, в той час як інтереси та вимоги найбільш значних верст населення фактично не представлені, тому проблема плюралізму в українській політиці може бути сформульована як проблема представленості інтересів широких верст населення у політичному просторі та організації зворотного зв'язку між владою та населенням.

Література: 1,2,3,4,5,6,7,10,14, 16

Тема 6. Політична свідомість та політична культура.

Питання для самостійного вивчення:

1. Структура та сутність політичної свідомості.
2. Поняття та сутність політичної культури.
3. Американська та марксистська типології політичної культури.

Література: 1,2,3,4,5,6,7,10,14, 16

1. Структура та сутність політичної свідомості

При розгляді першого питання особливу увагу треба звернути на основні чинники формування політичної свідомості, а також особливості формування політичної свідомості у постіндустріальному інформаційному суспільстві.

2. Поняття та сутність політичної культури

При розгляді другого питання треба визначити основні інтерсуб'єктивні чинники формування політичної культури у сучасному суспільстві, зв'язок політичної системи та політичного режиму з політичною культурою, а також залежність політичної культури від етнонаціональної специфіки.

3. Американська та марксистська типології політичної культури.

При розгляді третього питання треба проаналізувати сутність основних (парафіяльної, партиципаторної, підкорення) типів політичної культури, що виділяються американською політологічною школою, їх перехідні форми та порівняти їх з типами культури, що виділяються марксистською школою.

Література: 1,2,3,4,5,6,7,10,14, 16

Тема 7. Політична діяльність, її сутність та структура.

Питання для самостійного вивчення:

1. Поняття політичної діяльності. Суб'єкт та об'єкт політики.
2. Основні форми політичної діяльності.
3. Специфіка політичної діяльності в умовах сучасної демократії.

1. Поняття політичної діяльності. Суб'єкт та об'єкт політики.

При розгляді цього питання головну увагу треба звернути на те, що сутністю політичної діяльності є формулювання, вираз та захист інтересів певної соціальної групи або класу. При цьому повинна бути чітко визначена мета політичної діяльності, засоби її досягнення, їх легітимність та ефективність в конкретних соціально-історичних умовах. Також треба розуміти, що в умовах сучасної реальної політики головною метою стає пошук консенсусу між основними суб'єктами політичної діяльності та узгодження їх інтересів.

2.Основні форми політичної діяльності.

У другому питанні треба проаналізувати такі основні види політичної діяльності як електоральну, виробництво та поширення політичної інформації, участь в діяльності політичних партій, роботу в органах державної влади, політичне лідерство, участь в демонстраціях, маніфестаціях, мітингах, пікетах тощо.

3.Специфіка політичної діяльності в умовах сучасної демократії

У цьому питанні важливим є те, що в умовах сучасної представницької демократії політична діяльність має дві характерні риси: з одного боку це виробництво влади в середині самої влади, що навіть формально не контролюється суспільством («експертна влада»), а з іншого - це наявність медійних персонажів, політичних телезірок, що уособлюють собою політичну владу, але насправді не беруть участі у прийнятті найважливіших суспільних рішень.

Література: 1,2,3,4,5,6,7,10,14, 16

Модуль 2

Тема 8. Особистість у системі політичних відношень. Гендерна політика.

Заняття I

Начальні питання:

1. Особистість як суб'єкт політичних відношень. Проблема політичної соціалізації особистості.
2. Основні види політичної поведінки..
- 3.Основні мотиви участі особи у політичній діяльності.
4. Гендерна політика.
5. Політична складова гендерної рівності в Україні.

Література: 1,2,3,4,5,6,7,10,14, 16

1.Особистість як суб'єкт політичних відношень. Проблема політичної соціалізації особистості.

Суб'єктами суспільно-політичної дії виступають соціальні утворення кількох рівнів: людство, нація, держава, соціальна група, особистість. Кожне з них є водночас продуктом зазначеної дії.

Розглядаючи особистість в якості елементарної частки політичної дії, слід інтерпретувати особистість як соціальну властивість індивіда, як сукупність інтегрованих у нього соціально значущих рис. Розглядаючи проблему політичної соціалізації, слід розкрити погляди на її основні чинники марксистської школи, психоаналізу, біхевіористів та когнітивістів.

2.Основні види політичної поведінки.

Важливо зрозуміти, яким чином відбувається інтеграція в особистості соціальних характеристик, якою в цьому є роль соціальної активності суб'єкта, його суспільно-політичної позиції, а також роль суспільно-політичних інститутів, які завдають для особистості параметр суспільно-політичної дії.

Дайте поняття ролі функції особистості. Характеризуючи особистість з точки зору соціально-політичної активності, ми, звичайно, маємо усвідомлювати те, що держава може стимулювати цю активність лише нормуючи її. Права особистості, таким чином, постають як дозволені законом форми активності своїх громадян.

Втім ця проблема стає все більш міжнародною проблемою, в зв'язку з чим було прийнято Всезагальну Декларацію прав людини.

3. Основні мотиви участі особи у політичній діяльності.

У відповіді на це питання слід зазначити, що сучасна політологія виділяє три основних мотиви участі особи у політичній діяльності – ідеологічний, нормативний, та рольовий та надати їм відповідну характеристику.

4. Гендерна політика.

При відповіді на це питання слід вказати на основні вимоги сучасної демократії до рівного представництва статей у політиці, забезпечення доступу жінок до участі у політичних процесах та владних інституціях з урахуванням євроатлантичного політико-правового досвіду та традицій.

4. Політична складова гендерної рівності в Україні.

У відповіді на це питання слід розкрити сутність нормативних актів, прийнятих українською владою з метою забезпечення гендерної рівності в Україні, а також вказати на певні національні, релігійні, історичні та побутові традиції української нації, що є тимчасовими перешкодами на шляху досягнення гендерної рівності як у нормативно-політичному сенсі, так і у ментальному.

Заняття II

Навчальні питання:

1. Основні теорії політичних еліт.
2. Види рекрутування політичних еліт.
3. Політичне лідерство.

Питання для самостійного вивчення:

1. Проводирство (“вождизм”) як явище політичної культури суспільства.
2. Колективне лідерство.
3. Теорія «конституентів» лідера.

1. Основні теорії політичних еліт..

В цьому питанні основну увагу треба звернути на теорії політичних еліт, що були сформовані «маккіавелівською» школою: В.Паретто, Г. Моска,

Р. Міхельсом, та виділити підвалини, з яких виводили елітарність:

біологічні переваги, виховання, структуру суспільства («залізний закон олігархії»).

2. Види рекрутування політичних еліт

Треба проаналізувати основні системи рекрутування політичних еліт - гільдійську та антрепренерську та з'ясувати їх переваги та недоліки.

3. Політичне лідерство.

В четвертому питанні слід розглянути особливу роль особистості в колективі – роль лідера, оскільки лідерство є одним з найважливіших елементів механізму регулювання відносин індивідів, соціальних груп та інститутів у політиці. В цьому зв'язку необхідно розкрити: а) сутність лідерства як соціального явища; б) роль лідерства у функціонуванні політичних систем; в) типологію політичного лідера.

Останнє питання стосовно ролі народних мас і особистості в політичній діяльності багато в чому вже зумовлене тими, що розглядалися раніше.

Проблема полягає в тому, що ідеї народжуються в голові окремих особистостей, але перетворюються на реальні політичні дії, які здатні змінити політичну ситуацію в суспільстві, ці ідеї можуть лише оволодівши масами.

1. Проводирство (“вождизм”) як явище політичної культури суспільства.

Розглядаючи це питання, треба зазначити що «вождизм» як явище політичної культури суспільства можна визначити як характеристику специфічного єдиновладдя тоталітарного типу, історико - соціальне та політичне поняття. Вкрай максимально завищена оцінка функцій і ролі політичного лідера в історії – суть «вождизма». Це закономірний результат і одна з передумов тоталітарного ладу, хоча зустрічається і в авторитарних а інколи в демократичних державах. Парадоксальність вождизму полягає в тому, що всі свої успіхи і досягнення народ несвідомо пов'язує з ім'ям вождя. Історична практика свідчить про таку містифікацію, коли в умовах панування якоїсь однією ідеології серед широких мас укоренилось ірраціональне, релігійне за своєю суттю, плазування перед особистістю.

2. Колективне лідерство.

Розкриваючи це питання треба зазначити, що в політичному лідерстві розрізняють індивідуальне лідерство-лідер і його послідовники, і колективне лідерство - еліти а маси. Колективне лідерство характерне для бюрократичного суспільства і виявляється як продукт активності, що організувалася і ототожнюється з чисто символічною фігурою, але його ролі виконують інші люди – його штаб «виконавча еліта». При цьому незалежно від зміни лідерів працює вся бюрократична машина. Колективи людей, що володіють професійними знаннями («експертна влада») зайняті розробкою для лідерів програм і заходів їх реалізації, а самі лідери лише підписують рішення. Звідси зростаюча невиразність лідерів, які є фактично антиподами вождів.

3. Теорія «конституентів» лідера.

Розглядаючи це питання треба зазначити що теорія «конституентів» з'явилася як подальший розвиток « концепції ситуацій», та була запропонована соціологом Ф. Стенфордом. Її суть полягає в тому, що соціальне явище лідерства пояснюється через його послідовників і «конституентів», що послідовник сприймає лідера, сприймає ситуацію і в решті решт приймає або заперечує лідерство. Превага такого підходу до лідерства - це розгляд його, як особливого роду відносин між керівником і його «конституантами», у вигляді ланцюжка взаємопов'язаних ланок , що виступають у такій послідовності :

«конституанти»-послідовники-активісти-лідер. В коло «конституентів» включаються не тільки політичні активісти і прихильники лідера, але й його виборці, а також всі ті, хто взаємодіє з ним, впливає на нього.

Література: 1,2,3,4,5,6,7,10,14, 16

Тема 9. Політичний процес, його структура та динаміка.

1. Поняття політичного процесу.
2. Головні структурні елементи політичного процесу.
3. Проблема закономірності та відновлення політичного процесу. Політична еволюція та революція.
4. Особливості політичного процесу в Україні.
5. Національний політичний процес та глобалізація.

Література: 1,2,3,4,5,6,7,10,14, 16

Методичні вказівки

1.Поняття політичного процесу.

При розгляді першого питання особливу увагу треба приділити поняттю сутності політичного процесу як узгодження інтересів та вимог основних соціальних, економічних та політичних груп у сучасному суспільстві.

2.Головні структурні елементи політичного процесу.

При розгляді другого питання треба проаналізувати основні елементи політичного процесу як суб'єктно-об'єктні владні стосунки.

3.Проблема закономірності та відновлення політичного процесу. Політична еволюція та революція.

Розглядаючи третє питання потрібно зробити акцент на відновленні політичного процесу як необхідній умові функціонування громадянського суспільства, розглянути та порівняти еволюційні та революційні форми політичного процесу та їх наслідки.

4. Особливості політичного процесу в Україні.

Розглядаючи четверте питання основну увагу треба приділити двом складовим політичного процесу в Україні , що визначають його головні особливості : відкритому політичному процесу та «тіньовому» , або прихованому політичному процесу та їх співвідношенню у суспільному організмі. При цьому треба усвідомлювати, що український «тіньовий політичний процес» базується на публічно неоформлених політичних інститутах та центрах влади а також на таких владних домаганнях соціальних верств, груп та окремих громадян, що з різних причин не передбачають спрямування до офіційних суб'єктів та об'єктів влади.

5. Національний політичний процес та глобалізація.

Розгляд цього питання передбачає аналіз протиріч, що виникають в сучасних умовах між процесами розвитку національної свідомості та державності та процесами глобалізації, тобто стиранню національних державних кордонів та вільного переміщення

людей та капіталів. Також треба підкреслити той факт, що ці протиріччя можуть стати головним дестабілізуючим фактором світової політичної системи у оглядному майбутньому.

Література: 1,2,3,4,5,6,7,10,14, 16

Тема 10. Політика та політичний конфлікт.

Питання для самостійного вивчення :

1. Природа та сутність політичного конфлікту.
2. Основні теорії та типологія політичних конфліктів.
3. Шляхи врегулювання політичних конфліктів.
4. Війна, як форма політичного конфлікту.
5. Політичні конфлікти в Україні: національний досвід та шляхи врегулювання.

Література: 1,2,3,4,5,6,7,10,14, 16

1. Природа та сутність політичного конфлікту.

При розгляді першого питання основну увагу треба звернути на сутність політичного конфлікту як зіткнення інтересів різних суспільних груп, що можуть мати як латентний так і відкритий характер.

2. Основні теорії та типологія політичних конфліктів.

При розгляді другого питання основну увагу треба приділити парадигмам політичного конфлікту Т.Парсонса та Р.Дарендорфа, та підходах до ролі політичних конфліктів у суспільстві, що виникли на основі цих парадигм. Також треба проаналізувати основні типи політичних конфліктів: інтересів, цінностей, ідентифікацій.

3. Шляхи врегулювання політичних конфліктів.

Розглядаючи третє питання треба проаналізувати основні шляхи врегулювання політичних конфліктів-примусово-договірний, інтеграційний, та їх ефективність.

4. Війна, як форма політичного конфлікту.

Розглядаючи це питання, треба звернути увагу на те, що війна є кінцевим результатом воєнної політики, тобто діяльності соціальних сил і спеціально створених ними владних інститутів, що виникли на стику загальнодержавної політики і воєнної стратегії, спрямована на формуванні і використанні засобів збройного насильства для введення війни або протидії їй, а також для досягнення тієї або іншої національної загальнолюдської мети. Також треба розглянути сучасні типології війн та проаналізувати громадянські, національно-визвольні, загарбницькі, справедливі та не справедливі війни.

5. Політичні конфлікти в Україні: національний досвід та шляхи врегулювання.

Розглядаючи це питання, треба зробити наголос на тому, що особливістю перебігу всіх типів політичних конфліктів в Україні – цінностей, інтересів та ідентифікацій був мирний, консенсусний спосіб їх врегулювання, який базувався на взаємних поступках

сторін конфлікту та врахуванні інтересів.

Таким чином, в країні був накопичений цінний політичний досвід застосування інтегративних способів врегулювання різних типів політичних конфліктів що має велике значення для збереження стабільності політичної системи та соціального миру.

Література: 1,2,3,4,5,6,7,10,14, 16, 19.

Тема 11. Світова політична система

Навчальні питання :

1. Версальсько-Вашингтонська система мирних договорів. Створення та діяльність Ліги Націй.
2. Утворення , структура та діяльність ООН. Основні впливові міжнародні організації.
3. Наддержави та проблема подвійного стандарту в світовій політиці.

Питання для самостійного вивчення :

1. Україна як одна з фундаторів ООН.
2. Глобалізація та проблема встановлення нового світового порядку.

Література: 1,2,3,4,5,6,7,10,14, 16, 19.

1.

Методичні вказівки.

1.Версальсько-Вашингтонська система мирних договорів. Створення та діяльність Ліги Націй.

При розгляді першого питання особливу увагу треба звернути на те, що Версальсько-Вашингтонська система мирних договорів створювала новий світовий порядок та вперше в світовій історії встановила системні стосунки в міжнародних справах які охоплювали більшість країн світу. Водночас були закладені непримиренні міждержавні протиріччя як в межах європейського континенту, так і в інших регіонах світу, що привели до Другої світової війни. Також треба відзначити, що створення Ліги Націй було першою спробою угамування держав-агресорів, але треба розкрити, чому Ліга Націй не виконала цю задачу.

2.Утворення , структура та діяльність ООН. Основні впливові міжнародні організації.

При аналізі другого питання треба звернути увагу на причини створення ООН, та дати характеристику її основним структурним підрозділам : Генеральній Асамблеї, Раді безпеки, ВМФ, Світовому банку, ЮНЕСКО, МАГАТЕ.

3.Наддержави та проблема подвійного стандарту в світовій політиці.

При розгляді третього питання основну увагу треба звернути на причини появи понаддержав (військових, економічних), перехід від двополюсного до багатопольного світу, та проблему застосування наддержавами подвійних стандартів у світовій політиці та шляхи подолання цієї проблеми. Також треба розкрити роль найбільш впливових міжнародних організацій (НАТО, АСЕАН та ін.) у світовій політиці.

Методичні вказівки

1. Україна як одна з фундаторів ООН.

Відповідаючи на це питання, треба зазначити, що участь України в діяльності міжнародних організацій стала однією з форм участі в міжнародних справах. Українська РСР стала однією з держав-засновників ООН, членом її важливих спеціалізованих установ: ЮНЕСКО - організації з питань освіти, науки і культури, МАГАТЕ – міжнародного агентства атомної енергії, ЮНІДО – організації промислового розвитку, МОП – міжнародної організації праці тощо.

Починаючи з середини сорокових років, Україна стала учасницею майже 170-ти міжнародних договорів, більшість з яких багатосторонні, укладені в межах або під угодою ООН.

2. Глобалізація та проблема встановлення нового світового порядку.

Розгляд цього питання передбачає аналіз чинників зміни світових політико-економічних центрів впливу. Однією з наслідків глобалізації стала поява багатополосного світу та нових регіональних центрів впливу. З іншого боку, створення глобального світового ринку, фактично з єдиною грошовою системою та правилами торгівлі, призводить до кризи традиційних національно – державних інститутів та появи квазідержавних утворень, що гостро конкурують між собою та в перспективі можуть стати основою світової нестабільності.

Література: 1,2,3,4,5,6,7,10,14, 16, 19.

Тема 12. Історичні етапи розвитку світової політичної думки.

Питання для самостійного вивчення:

1. Мислителі Стародавнього Сходу про політичний устрій суспільства.
2. Антична політична думка: Ксенофонт, Платон, Аристотель.
3. Політичні ідеї Середньовіччя та Відродження.
4. Політологічні концепції ліберального Просвітництва XVIII ст.
5. Г.В.Ф.Гегель про громадянське суспільство і державу.
6. Політичні погляди К.Маркса.
7. Розвиток політичної думки в Україні.

Література: 1,2,3,4,5,6,7,10,14, 16, 19.

Методичні вказівки

1. Мислителі Стародавнього Сходу про політичний устрій суспільства.

Сучасна політична думка мала б вельми химерні перспективи розвитку, якщо б вона постійно не зверталася до своїх витоків, до багатовікової людської мудрості.

З джерел, які дійшли до нас, можна судити, що найбільш ранні політичні ідеї виникли на Стародавньому Сході (Єгипет, Вавілонія, Індія, Китай, Персія). Ці ідеї

містяться в п'ятикнижжі Мойсея (Другозаконня) приблизно XII – XI ст.ст. до н.е.; “Законах Хамурапі” приблизно XVIII ст. до н.е.; в ученні Заратустри близько VIII ст. до н.е., древньо-китайського мислителя Конфуція (551-479 р.р. до н.е.), у древньоіндійських трактатах IV в. до н.е. “Артхашастра, або Наука політики” та “Законах Ману” (II ст. до н.е.) і інших творах.

2. Антична політична думка: Ксенофонт, Платон, Аристотель.

Найвищого рівня розвитку давня політична думка досягла в Греції, особливо у працях Платона та Аристотеля.

Платон є автором таких трактатів, як “Держава”, “Законо”, діалогу “Політик”, в яких він обґрунтовує свою ідею ідеальної держави.

Головні політичні ідеї Аристотеля викладені в його “Політиці”. Аристотель розглядає різні форми правління. Показником зрілості держави є, за Аристотелем, його турбота про суспільну користь.

3. Політичні ідеї Середньовіччя та Відродження.

Середньовічна політична думка є найбільш репрезентативною в творчості Аврелія Августіна (354-430 р.р.) і Фоми Аквінського (1225-1274). Тут важливо звернути увагу на проблему співвідношення світської та релігійної влади.

Теократична концепція держави є обґрунтуванням політичної стабільності суспільства.

В якості найбільш яскравого представника політичної науки слід розглянути Нікколо Макіавеллі, його принцип політичного реалізму.

Видатним ідеологом централізованої держави виступав Жан Боден. Йому ж належить ідея географічної типологізації держави.

4. Політологічні концепції ліберального Просвітництва XVIII ст.

Подальший розвиток політичної теорії в західних країнах відбувається на фоні буржуазних революцій XVI – першої половини XIX ст. Сукупність соціально-політичних ідей, висунених буржуазними мислителями Нового часу, отримала назву лібералізму. Найбільш значними з них є ідеї Томаса Гоббса, Джона Локка.

Істотного розвитку політичні ідеї зазнали в працях мислителів французького Просвітництва.

Його визначними представниками є Шарль Луї Монтеск'є, Вольтер, Жан-Жак Руссо.

В їх творах принципи свободи й рівності перетворилися на розгорнуті політичні вчення.

5. Г.В.Ф. Гегель про громадянське суспільство і державу.

Важливим етапом у розвитку політичної думки зробилося вчення Гегеля про громадське суспільство й державу. Гегель надав серйозне підґрунтя розведенню цих двох понять, що досі має важливе значення при аналізі суспільства в аспекті його державно-правової та соціально-економічної визначеності.

6. Політичні погляди К.Маркса.

Аналізуючи політичні погляди К.Маркса, слід насамперед приділити увагу його

матеріалістичному розумінню історії, згідно з яким економічний устрій суспільства визначає його соціальну структуру й політичну організацію.

7. Розвиток політичної думки в Україні.

Розвиток політичної думки в Україні протікав чином у межах загальноросійської політичної думки і збігається з етапами становлення та розвитку російської держави як у якості її апології, так і в якості її критики.

До числа пам'яток давньоруської політичної думки слід віднести “Слово про Закон і Благодать” Київського мітрополіта Іларіона (1049), “Повість временних літ” (1113), “Повчання Володимира Мономаха” (1125), “Слово о Полку Ігоровім” (XII ст.), збірник правових актів XI – XIII ст.ст. “Руська правда”, “Моління Данила Заточника” (1229) та ін.

Новий етап у розвитку політичної думки пов'язаний зі становленням української державності. В цьому зв'язку слід відзначити Бендерську конституцію П.Орлика.

У XVIII ст. на терені України розповсюджуються ідеї Просвітництва, які відзначені у творчій спадщині Ф.Прокоповича, Г.Сковороди та ін.

Вагомий внесок у розвиток політичної думки України внесли М.Костомаров, П.Столипін, М.Грушевський та ін.

Література: 1,2,3,4,5,6,7,10,14, 16, 19.

Тема 13. Сучасні соціально-політичні ідеї та концепції.

Питання для самостійного вивчення:

- 1.Традиціоналізм, лібералізм та консерватизм .
- 2.Марксизм, соціал-демократія та ленінізм.
- 3.Еко-соціалізм, анархізм, націонал-соціалізм та альтернативні рухи.

Література: 1,2,3,4,5,6,7,10,14, 16, 19.

1.Традиціоналізм, лібералізм та консерватизм .

При розгляді першого питання треба зазначити, що *традиціоналізм* є соціально-філософським напрямом в основі якого лежить уявлення про якусь «первісну традицію», що виражає загальний, космічний зміст світотворення у ході історичного розвитку, який проявляється через ті або інші конкретні етнокультурні та релігійні форми.

Консерватизм – суспільно-політична течія, що характеризується прихильністю до стійких суспільних порядків соціальної та політичної спільності, певним ставленням до традицій і звичаїв, стриманістю здійснення соціальних змін, утвердженням поступального розвитку.

Лібералізм має різні значення: по-перше лібералізм-образ мислення і діяльності, умонастрій, для якого характерні незалежність ставлення до традицій і звичок, прагнення і спроможність до активного самовизначення у світі. По-друге, це сукупність ідейно-політичних вчень, політичних і економічних концепцій, що ставлять метою ліквідацію або

пом'якшення різних форм державного і суспільного примусу, плюралістичну демократію, широкі свободи індивідів в усіх сферах суспільного життя.

2.Марксизм, соціал-демократія та ленінізм.

У другому питанні увагу треба звернути на те, що марксизм-це струнка і цілісна система філософських, економічних та соціально-політичних поглядів, що виникли у сорокових роках XIX ст. на ґрунті визвольної боротьби робітничого класу і став теорією, що виражає докорінні інтереси всіх трудящих та став програмою боротьби робітничого класу та інших соціальних верст суспільства за революційне його перетворення на принципах свободи, соціальної справедливості, рівності і гуманізму.

Соціал-демократія характерна тим, що уявлення про поступове реформування буржуазного суспільства, необхідність відмови від класової боротьби нерозривно зв'язувалися у доктрині еволюційного соціалізму з розумінням першорядної значимості народної влади та політичного й економічного життя, посиленням соціальної захищеності трудящих та заохоченням робітничого самоврядування.

Ленінізм характеризується наявністю тези про можливість перемоги соціалістичної революції спочатку в одній окремо взятій країні. Особлива увага приділена формуванню теорії соціалістичної революції та ідеї створення держави диктатури пролетаріату.

3.Еко-соціалізм, анархізм, націонал-соціалізм та альтернативні рухи.

При аналізі цього питання головну увагу треба звернути на те, що конкретно – історичною основою виникнення теорії екологічного соціалізму стали негативні наслідки науково – технічної революції та поява глобальних проблем сучасності.

Для анархізму характерні два напрямки : анархо - індивідуалізм і анархо – комунізм. Ідея анархо-індивідуалізму зводилася до того, що нове суспільство повинно базуватися на пріоритеті особистості та егоїзмі. Оскільки держава та особистість несумісні, то анархо-індивідуалізм виступив проти держави та будь якої централізованої влади.

Анархо - комунізм виходив с того, що людство може організуватися у вільне самоврядування, асоціації та спілки згідно з природними законами.

Основними ідеями альтернативних рухів виступають пост матеріальні системи цінностей зі зміщенням центру із матеріальних благ та прибутків на матеріальні потреби самореалізації особистості, участь у суспільному житті визнання особистості суспільством, тощо.

Література:

Основна:

1. Озеркин Д.П. Основы политологии: Курс лекций. - Ростов н/Д: "Феникс", 1996.
2. Мельник В,А. Политология: Учебник. - Мн.: Вышэйшая школа, 1996.
3. Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. О.В. Бабкіної, В.П.Горбатенка. – К.: Видавничий центр "Академія", 2002.
4. Політологія: Навч. посібник для вузів / Упоряд. та ред. М.Сазонова. –Харків. 1998.

Додаткова:

1. Бро Ф. Политология / Перевод с французского. - М., 1992.
2. Бурдые П. Социология политики. -М.,1993.
3. Гаевский Б. Философия политики. – К., 1993.
4. Зотов А.Ф. Политология как учебная дисциплина // Политология и современный политический процесс. М., 1990.
5. Бодуен Ж. Вступ до політології. – К., 1995.
6. Августин Блаженный. О граде Божию. - М., 1994.
7. Аристотель. Политика. - Сочинения: В 4-х т. - Т.3. - М., 1981.
8. Гегель Г.В.Ф. Философия права. - М., 1990.
9. Гоббс Т. Сочинения: В 2-х т. - М., 1991.
10. Маркс К., Энгельс Ф. Манифест Коммунистической партии. -Собр.соч.: Т.4.
11. Мясников О.Г. Субъекты политики. // Соц.-пол. журнал. - 1993. - №№ 5, 6.
12. Политический статус личности. // Соц.-пол. журнал. - 1992. - № 8.
13. Тард Г. Личность и толпа. - СПб, 1903.
14. Шестопап Е.Б. Личность и политика. - М., 1998.
15. Таккер Р. Политическая культура и лидерство в Советской России. От Ленина до Горбачева. // США: Экономика, политика, идеология. 1990. №12.